

Кочина О.С., к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу Національного університету «Чернігівська політехніка»

Відшкодування моральної (немайнової) шкоди в договірних зобов'язаннях

Відшкодування моральної (немайнової) шкоди є досить поширеним способом захисту цивільних прав та інтересів людини. Втім, особлива правова природа моральної шкоди, неповна поінформованість громадян з особливостями відшкодування моральної шкоди, складність доведення факту заподіяння моральної шкоди та підтвердження належними доказами, що є у потерпілої особи нематеріальних втрат призводять до відмови в задоволенні відповідних позовних вимог.

Серед науковців довгий час домінувала думка, що правовідносини з приводу відшкодування моральної шкоди при порушенні договірних зобов'язань не виникають. Такої позиції зокрема дотримувалися М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський [1; с. 630]. В той же час О. М. Ерделевський допускав можливість відшкодування моральної шкоди при наявності між сторонами цивільно-правових договірних відносин. В якості прикладу він наводить ситуацію, коли в процесі виконання авторського договору про видавництво твору видавець порушує особисті немайнові права автора (право на ім'я чи на недоторканість твору) [2; с. 19].

Схожу позицію відстоює і В. Д. Примак, стверджуючи, що коли посягання на нематеріальні блага потерпілої сторони є наслідком порушення договору, ні самі ці блага, ні пов'язані з ними немайнові права та інтереси не постають як елементи (об'єкт і юридичний зміст) порушеного зобов'язання. Відповідно, маємо констатувати відсутність (між порушеними договірними правовідносинами і гіпотетично спричиненими правопорушенням охоронними

зобов'язаннями щодо відшкодування моральної шкоди) того конститутивного взаємозв'язку, який мав би поєднувати певні регулятивні й відповідні змісту останніх охоронні цивільні правовідносини [3; с. 65].

На сьогодні більшість науковців визнає можливість відшкодування моральної шкоди при наявності договірних зобов'язань, тим паче, що це впливає з ч. 1 ст. 611 ЦК України, якою передбачено, що у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема відшкодування збитків і моральної шкоди [4]. Таким чином, з безпосереднього змісту даної норми виходить, що можливість відшкодування моральної шкоди за порушення певного зобов'язання напряму залежить від того, передбачено таке право договором чи законом. Якщо ж в них відсутня вказівка на таку можливість, то потерпілий втрачає право вимагати компенсації моральної шкоди.

При дослідженні цивілістичної літератури знаходимо науковців, які дотримуються такого тлумачення, вважаючи, що відшкодування моральної шкоди в договірних правовідносинах може здійснюватися виключно у випадках, коли дане право прямо передбачено законом або прописано в укладеному договорі. Зокрема такої позиції дотримуються В. О. Кучер [5], В. П. Паліюк [6; с. 122] та інші.

Інша група науковців допускає відшкодування моральної шкоди, заподіяної порушенням цивільно-правового договору, у будь-якому випадку її наявності та доведення. Так, О. О. Отраднава вважає, що моральна шкода підлягає компенсації у разі її наявності (заподіяння) незалежно від того, якими протиправними діями іншої особи вона заподіяна: порушенням абсолютних чи відносних (зобов'язальних) прав потерпілого [7; с. 19].

На думку С. І. Шимон, право на відшкодування моральної шкоди виникає внаслідок порушення права особи незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства, також вона допускає можливість відшкодування

моральної шкоди, завданої невиконанням зобов'язання, що випливає з договору [8; с. 52].

Ми також вважаємо, що моральна шкода підлягає відшкодуванню незалежно від того, яким правопорушенням її було завдано: чи порушенням абсолютних прав потерпілого, чи порушенням договірних зобов'язань (відносних прав). В іншому випадку особа несправедливо буде обмежена в своєму законному праві на захист шляхом відшкодування моральної шкоди, яке передбачено ст. 16 та ст. 23 ЦК України, особливо в тих випадках, коли відшкодування моральної шкоди виступає єдиним способом захисту порушених прав.

Проте, не дивлячись на те, що зазначеними статтями ЦК відшкодування моральної шкоди віднесено до загальних способів захисту цивільних прав та інтересів, безпосередньо зі змісту ст. 611 ЦК випливає можливість звернення до суду з метою компенсації моральної шкоди, завданої порушенням зобов'язання, лише у випадках, передбачених договором або законом.

Крім того, відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» судам рекомендовано розглядати такі спори лише у випадках, коли право на відшкодування моральної шкоди безпосередньо передбачено нормами Конституції України або випливає з її положень, або закріплено законодавством, яке встановлює відповідальність за заподіяння моральної шкоди [9].

Але з огляду на те, що зазначена Постанова була прийнята ще в 1995 році, тобто до набуття законної сили нині діючого ЦК, і в якій ще до сьогодні містяться посилання на ЦК, який втратив юридичну силу, роз'яснення, що в ній дані, не є актуальними на сьогоднішній день. Отже, вважаємо, що доки Верховним Судом України не будуть прийняті нові рекомендації щодо вирішення справ з відшкодування моральної шкоди в доктрині цивільного права

не буде знайдено консенсусу щодо безумовної можливості відшкодування моральної шкоди в договірних зобов'язаннях.

Якщо проаналізувати судову практику, то можна побачити, що переважають саме ті рішення, в яких суд відмовляє у задоволенні позову через відсутність в тексті договору вказівки на можливість компенсації моральної шкоди в разі невиконання чи неналежного виконання його умов. Суди приймають негативні рішення навіть в тих випадках, коли право на таке відшкодування передбачено спеціальним законодавчим актом, як наприклад, в сфері авторських та суміжних відносин (ст. 52 Закону України «Про авторське право та суміжні права»), і не передбачено договором, тобто на їх думку недостатньо спеціальної норми, необхідно, щоб таке право дублювалось ще і в договірному порядку.

Вважаємо, що такий підхід є неправильним, вимога про компенсацію моральної шкоди може супроводжувати будь-який позов, незалежно від того чи впливає порушення з договірних або позадоговірних зобов'язань, зачіпає особисті немайнові чи майнові права потерпілого, головне, щоб були наявні всі необхідні умови відшкодування моральної шкоди (безпосередня моральна шкода, протиправна поведінка заподіювача, причинний зв'язок між протиправною поведінкою заподіювача і такою шкодою, вина заподіювача шкоди). А юридичною підставою для відшкодування моральної шкоди у всіх випадках її заподіяння будуть п. 9 ч. 2 ст. 16 та ч. 1 ст. 23 ЦК України.

Список використаної літератури:

1. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. М. : Статут, 2011. 847 с.
2. Эрделевский А. М. Моральный вред и компенсация за страдания. Научно-практическое пособие. М. : Издательство БЕК, 1998. 188 с.
3. Примак В. Д. Відшкодування моральної шкоди у контексті

реалізації принципу свободи договору. Юридична Україна. 2009. № 3. С. 64-72.

4. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року, № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 35.

5. Кучер В. О. Особливості відшкодування моральної шкоди у договірних зобов'язаннях. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=348%3A091012-01&catid=49%3A3-1012&Itemid=61&lang=ru.

6. Відшкодування моральної та матеріальної шкоди : навч. посіб. / [М. К. Галянтич та ін.] ; за заг. ред. М. К. Галянтича, д-ра юрид. наук, доц. К. : Юрінком Інтер, 2011. 624 с.

7. Отраднава О. О. Компенсація моральної шкоди, заподіяної порушенням цивільно-правового договору. Вісник Національної академії прокуратури України. 2015. № 2. С. 18-23.

8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України [Текст] : у 2 т. - 4-те вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2011. Т. I. 808 с.

9. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.